

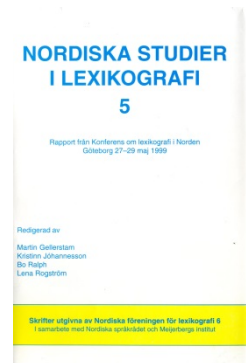
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Rörande polysem belägenhet

Forfatter: Ulrika Kvist Darnell

Kilde: Nordiska Studier i Lexikografi 5, 2001, s. 168-184
Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Rörande polysem belägenhet

In my work with *Svensk Konstruktionsordbok*, the verbs *sitta* ("sit"), *stå* ("stand") and *ligga* ("lie") have shown to be problematic to handle because of the many ways they are used in the many phrases they appear in. In this paper, where I focus on the verb *ligga* ("lie"), I discuss the possibility of using the term *polysemy* only in two strict senses; extended meanings and metaphorically transferred meanings. By rather strict constraints (function and productiveness) of these types of meaning variation, I try to achieve a systematic and efficient tool for structuring the descriptions of these verbs. In the end of this discussion I suggest a polysemic model for these verbs, where the extended meanings form a base from which metaphorically transferred meanings may emerge.

1. Inledning

Polysemi är ett vitt begrepp som ofta används för olika sorters flertydighet på olika språkliga nivåer. I det följande resonerar jag kring hur man skulle kunna avgränsa och systematisera begreppet med särskilt avseende på utvidgade respektive överförda betydelser av de s.k. belägenhetsverben, *sitta*, *stå* och *ligga*. Detta som ett teoretiskt försök att strukturera beskrivningarna av dessa verb i *Svensk Konstruktionsordbok* (SKO). I den här framställningen koncentrerar jag diskussionen kring verbet *ligga*.

2. Bakgrund

I arbetet med SKO har vi till uppgift att presentera och beskriva de konstruktioner och fraser uppslagsorden ingår i. Med detta menas såväl beskrivning av ordens argumentstrukturer¹ och öppna kollokationer som lexikaliserade fraser, d.v.s. slutna kollo-

¹ I lexikografiska sammanhang talas ibland om valens, men i enlighet med alla hittillsvarande beskrivningar av SKO använder jag termen argumentstruktur.

kationer, idiom och pragmatiska fraser (jfr den principiella modell Ulla Clausén presenterar i sitt bidrag i denna volym.) Det är alltså inte vår ambition att definiera varje uppslagsords särskilda betydelse på ordnivå. Grundtanken är i stället att vi förklarar betydelsena hos de uttryck uppslagsorden ingår i. Det gör vi i anslutning till de konstruktioner och fraser som beskrivs med betydelspecificationer vid de språkliga exemplen. Däremot om ett uppslagsord är homonymt eller polysemt definierar vi betydelsen även på ordnivå.

När det gäller det vi kan kalla belägenhetsverben, d.v.s. *sitta*, *stå* och *ligga*, handlar det om väldiga mängder information som ska presenteras inom ramen för varje artikel. I fråga om verbet *ligga* rörde det sig vid en genomräkning om omkring 160 fraser. Då är alla uttryck med partikelverb, reflexiva partikelverb och andra reflexiva konstruktioner borträknade, eftersom alla sådana presenteras separat, om än som biuppslagsord till huvudverben. Antalet varierar naturligtvis lite beroende på vad man räknar som ett eget uttryck och inte, men det är hur som helst fråga om mycket material att strukturera och sortera så att man får en överskådlig och lättillgänglig presentation. Ett av de verktyg som står till buds är uppspjälkningen av uppslagsord i s.k. betydelsemoment, eller, om man så vill, polysema varianter (för enkelhets skull kallar jag dem hädanefter polysemer).

2.1. Tidigare lösningar

SKO är tänkt att ersätta *Svensk handordbok* (SHO), och även om SKO kommer att se väldigt annorlunda ut, delas ambitionen att så långt det är möjligt presentera alla de mer och mindre fasta uttryck uppslagsorden förekommer i. Därför finns det all anledning titta på de lösningar som presenteras just där. Även andra ordböcker är generösa med exempel på mer eller mindre fasta uttryck, t.ex. *Ord för ord* (OfO) och *Svensk ordbok/Nationalencyklopedins ordbok* (SOB/NEO). Jag har också tittat på de mindre detaljerade beskrivningarna i *Bonniers svenska ordbok* (BSO) och LEXIN.

De betydelsemoment de olika ordböckerna föreslår varierar väldigt (se appendix). I SHO har man delat in t.ex. *ligga* i 41 (!) numrerade betydelsemoment sorterade i 9 grupper. (Partikelverb och reflexiva konstruktioner behandlas för sig och är alltså inte medräknade.) I OfO delas *ligga* in i 7 betydelsemoment medan SOB/NEO delar in *ligga* i 6 betydelsemoment, i de senare anger man också en del s.k. betydelsenysanser. BSO gör inga numrerade indelningar, men skiljer hos *ligga* ändå ut två betydelser och en ”friare” användning. LEXIN, slutligen, delar inte upp *ligga* i några moment alls.

Om man så tittar närmare kan man konstatera att alla ordböcker har betydelsen ’befinna sig i vågrät ställning’ med en eller annan formulering först. Hos SOB/NEO kommer ’vara belägen’ i det andra betydelsemomentet, liksom hos OfO, men i SHO kommer den först i grupp 4 och har även en motsvarighet i grupp 5. I LEXIN nämns inte denna betydelse alls och i BSO tas den med som den andra av tre (onummerade) betydelser. Övriga betydelsemoment stämmer så illa överens att man inte kan redogöra för dem med mindre än att man räknar upp allihop.

Man kan alltså slå fast att det inte finns någon vidare enighet i hur många eller vilka betydelsemoment man bestämmer sig för. Och om man tittar ännu lite noggrannare ser man att bland de moment som ändå någorlunda överensstämmer mellan böckerna, rankas de inte lika.

2.2. Problem

Att betydelsemomenten har givits så olika innehåll, extensioner och rang, tror jag beror dels på att böckerna har olika syften och dels på att de är skrivna vid olika tidpunkter under närmare fyrtio års tid. SHO, som gavs ut för mer än trettio år sedan, kan väl sägas tjäna som ett slags ”skräckexempel” med de 41 betydelserna för verbet *ligga*. Denna överväldigande mängd definitioner är ett problem i sig med avseende på artikelns genomträngbarhet. Beskrivningen blir oerhört detaljerad och därmed svår att hantera, inte minst om man tänker sig numreringen som

en sorts hierarkisk struktur (jfr exv. Svensén 1987 och Malmgren 1992); hur avgör man t.ex. att *ligga* 'om ljussken, mörker o.d.' (jfr SHO:IV-3 i appendix) är överordnat *ligga* 'om vinden' (jfr SHO:IV-7 i appendix)? Dessutom definieras betydelsemomenten ibland på olika beskrivningsnivåer (och i enstaka fall inte alls).

En viktig orsak till att man i SHO får så här många och många olika betydelser att hantera är att man definierar verbets betydelse utifrån argumentens, och ibland hela uttryckens, lexikala betydelse¹. Exempelen med ljusskenet, mörkret och vinden ur SHO ovan är särskilt tydliga, men samma analysätt kan anas i t. ex. SOB/NEO, där man bitvis har en sorts konceptuell gruppering av fraser i betydelsemoment (se SOB/NEO 4-6 i appendix). Man kan ändå konstatera att de modernare ordböckerna (BSO, LEXIN och SOB/NEO) presenterar betydligt färre betydelsemoment och artiklarna i dessa böcker är något mer välstrukturerade och därmed lätta att navigera i. Men uppenbarligen är inte heller de alls överens om betydelsemomentens innehåll, extension eller rang. Indelningarna förefaller i stället, åtminstone vid en sådan här jämförelse, vara subjektiva (därmed inte sagt ogrundade) bedömningar av vilka uttryck som är de mest centrala i användningen av verben.

Även om indelningen av betydelsemoment fungerar ganska väl i sina sammanhang (i alla fall i de modernare ordböckerna), undrar jag om det inte måste till en annan sorts systematisk metod att isolera de polysemer jag har att definiera bland t.ex. de 160 fraserna i artikeln *ligga* i arbetet med SKO.

3. En annan väg

I beskrivningar av polysemi skiljer man ibland på utvidgade, bildliga, överförda och andra speciella betydelser (jfr t.ex. Malmgren 1992). Bildliga och andra (enstaka eller s.a.s. tillfälliga)

¹ Ytterligare en möjlig orsak är att man blandar metaforiska användningar med konkreta betydelser, men jag ska inte fördjupa mig i det här.

speciella användningar av ord presenterar vi i samband med beskrivningen av de vanliga användningarna av ordets konstruktioner och fraser (jfr avsnitt 2. ovan). Den sortens betydelser ligger alltså inte till grund för indelningen av betydelsmoment, eller polysemer, i SKO. Med utvidgade och överförda betydelser förhåller det sig annorlunda. Utvidgad betydelse kan man tala om när betydelsen av ett ord används i mer och mer vid, eller allmän, bemärkelse. Man kan se det som att den grundläggande betydelsen tunnas ut och blir mer allmän, men det är fortfarande just den grundläggande betydelsen man laborerar med. Överförd betydelse kan man tala om när ett ord "adopteras" till en helt annan innebörd via en eller flera lexikaliserade metaforiska fraser. Den nya betydelse av ordet som därigenom uppstår har alltså inte lika mycket med den ursprungliga betydelsen att göra.

Dessa begrepp används ibland på lite olika sätt (jfr t. ex Malmgren 1994), men om vi just nu bestämmer oss för ovanstående tolkningar, ger de en användbar möjlighet till åtskillnad mellan olika typer av polysemer; om de uppstår på olika sätt kan man förvänta sig att de har olika sorters egenskaper och därför kan isoleras på olika sätt.

3.1. Utvidgade betydelser

För att komma åt ett verbs (eventuella) utvidgade betydelser verkar det rimligt att utgå från dess grundbetydelse och titta på hur den modifieras. Verbet *ligga:s* mest grundläggande betydelse är ungefär 'befinna sig i vågrätt läge', det är förmodligen de flesta överens om (även de ordböcker som diskuterats tidigare i denna framställning). Det handlar alltså om att en kropp har en viss fysisk position.

Hur avgör man då hur denna grundbetydelse modifieras? Att luta sig mot argumentens eller hela frasernas lexikala betydelser, så som i SHO, leder till en osmidig beskrivning; mängden möjliga lexikala betydelser hos argument och fraser är i princip större än själva antalet fraser vi ska hantera. Ett annat sätt vore att generalisera betydelserna hos argumenten genom att ta fasta på

att olika sorters betydelser har olika funktion i förhållande till själva verbet. Vi kan, kanske enklare, försöka se det från andra hållet: Ett verb har en viss betydelse, och kombineras det med något (ett argument) blir den betydelsen modifierad, och betydelsen modifieras på olika sätt beroende på vad argumentet har för funktion.

Jag vill pröva hur långt resonemanget leder med begreppet funktion i bemärkelsen satsdelsfunktion. I det material jag samlat in¹ består *ligga*-fraserna av antingen V, V+adj, V+adv, V+PP, V+NP eller V+NP+PP. (För att rationalisera beskrivningen här skriver jag inte ut subjekten.) Prepositionsfraserna och adverbena fungerar som adverbial och det är typiskt fråga om rums- eller sättsadverbial. Adjektiven fungerar antingen som subjektiva predikativ och nominalerna fungerar antingen som subjektiva predikativ eller som objekt.

LIGGA		
FRASENS FORM	ARGUMENTETS FUNKTION	EXEMPEL
V	-	<i>ligga</i>
V +adv	sättsadvl	<i>ligga skavfötters</i>
V +PP	sättsadvl	<i>ligga på mage</i>
V +PP	rumsadvl	<i>ligga vid torget</i>
V +adv	sättsadvl	<i>ligga sist</i>
V +PP	sättsadvl	<i>ligga i skilsmässa</i>
V +NP +PP	obj +sättsadvl	<i>ligga ngn till last</i>
V +adj	subj. predikativ	<i>ligga död</i>
V +NP	subj. predikativ	<i>ligga lik</i>
V +NP +PP	subj. predikativ +sättsadvl	<i>ligga granne med ngn</i>
V +NP +PP (<i>det</i> -konstr.)	eg. subj. +rumsadvl	<i>det ligger sanning i ngt</i>

Bland de adverbiala argumenten återfinns rums- och sättsadverbial. De syftar på olika sätt på liggandet som sådant, men låter sig i stort beskrivas i termer av belägenhet. I de uttryck vilkas argument som fungerar som predikativ är verbets roll väldigt

¹ Huvudsakligen från Språkdata och Presstext.

underordnad och kan närmast sägas ha en kopulativ roll (jfr Ekberg 1989:22f.). Detta gäller också en sorts fasta uttryck med formellt subjekt. Den skarpsynte noterar att alla kombinationer av form och funktion i uppställningen här ovanför är unika utom adv-sättsadvl: *ligga skavfötters*, *ligga sist* och PP-sättsadvl: *ligga på mage*, *ligga i skilsmässa*. Detta visar att det satsdelsfunktionella kriteriet inte riktigt räcker till.

För att skilja de formellt och satsdelsfunktionellt överlappande frasernas betydelser åt, måste vi ta ytterligare en dimension i beaktande, nämligen grad av kroppslighet. Denna dimension har sitt ursprung i verbets grundläggande betydelse, 'befinna sig i vågrätt läge', och skulle kunna ses som en annan nivå av begreppet funktion. De tre första fraserna i uppställningen handlar alla om den liggande kroppen som sådan, den fjärde om var, i fysisk bemärkelse, kroppen befinner sig. De tre nästa beskriver en omständighet eller situation som kroppen befinner sig i och de fyra sista handlar om hur kroppen är, utan egentligt särskilt avseende på liggandet i sig (den lite avvikande *det*-konstruktionen diskuteras nedan). Därmed skiljer sig *ligga skavfötters* och *ligga på mage* från *ligga sist* och *ligga i skilsmässa* i det att *skavfötters* och *på mage* beskriver den fysiska kroppens position medan *sist* och *i skilsmässa* handlar om den omständighet eller situation kroppen befinner sig i.

Utifrån ovanstående kan vi gruppera uttrycken så att vi isolerar fyra betydelsemoment:

1) POSITIONELL BELÄGENHET. Den första gruppen utgörs av konstruktioner och fraser där verbet *ligga* används i sin grundläggande betydelse, d.v.s. 'befinna sig i vågrätt läge'. Att det är den mest grundläggande betydelsen det är fråga om stöds formellt av att det är den betydelse verbet har utan ackompanjering av några betydelsemodifierande argument. I den här gruppen hamnar dessutom de fraser som har argument vilkas funktion kan sägas "kommentera" verbet utan att modifiera betydelsen. Med avseende på verbets betydelse kan vi därför kalla dem optionella, även om de inte är det i sina respektive fraser (eftersom de då inte vore dessa fraser; en självklarhet som kanske ändå

måste lyftas fram i sammanhanget). Konstruktionssättet kan sammanfattas som V[+PP/adv] och funktionen hos de optionella argumenten är alltid sättsadverbial.

2) SPATIAL BELÄGENHET. Den andra gruppen består av fraser som handlar om var någonstans ngn/ngt är beläget med avseende på fysisk omgivning; de svarar alltid på frågan "var?". Argumentet är helt obligatoriskt, utan det förändras verbets betydelse. De består alltid av V+PP och funktionen hos det obligatoriska argumentet är alltid rumsadverbial.

3) SITUATIONELL BELÄGENHET. Den tredje gruppen samlar de fraser som beskriver en situation eller omständighet som ngn/ngt befinner sig i. De svarar i första hand på frågan "hur?", men många gånger är uttrycken förvillande lika de som handlar om spatial belägenhet, bl. a. genom att de ofta konstrueras med PP, men även på andra sätt t.ex. frasen *ligga sist*. Det som får avgöra sådana fall är om belägenheten kan knytas till en fysiskt bestämd plats i omgivningen, eller om det snarare handlar om en plats som bestäms i relation till någon eller något annat. Här finns också en konflikt i att t.ex. många metaforer i sin bokstavliga betydelse beskriver en spatial belägenhet, medan deras metaforiska användning handlar om situationell belägenhet. Den övergripande principen i arbetet med SKO är att metaforer placeras i det betydelsemoment som beskriver deras metaforiska användning (utom då även den bokstavliga betydelsen kan räknas som kollokation; i sådana fall har den bokstavliga betydelsen högre prioritet för frasens placering). De konstruktioner som förekommer är V+adv/[NP]PP och här finns en obligatorisk sättsadverbial funktion och ett optionellt objekt (obligatorisk respektive optionell i de bemärkelser som nämndes i beskrivningen av positionell belägenhet ovan).

4) ALLMÄNT VARANDE. Den fjärde gruppen skiljer sig från de övriga i det att den inte kan sägas beteckna belägenhet. Här återfinns uttryck där argumenten beskriver subjektet. Verbet i dessa uttryck är nästan tomt på lexikalt innehåll och kan snarast sägas

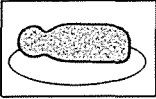
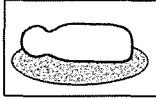

vara kopulativt; de uttrycker ett slags allmänt varande som i t.ex. *ligga öde*; *ligga* kan t.o.m. ersättas med verbet *vara* utan att betydelsen förändras eller utarmas nämnvärt. Ett annat fenomen som kanske stöder analysen om det allmänna varandet är att fraserna i denna grupp i flera fall förekommer i parallella uttryck mellan de olika belägenhetsverben, man kan t.ex. både *ligga lik* och *stå lik*, man kan både *stå modell* och *sitta modell* och det spelar för det mesta förmodligen ingen större roll vilket av verben man väljer (?). (Däremot kan man knappast **sitta lik* eller **ligga modell*, så visst finns ett uns av lexikalt innehåll hos verben även i dessa uttryck.)

Till den här fjärde gruppen har jag också räknat en sorts fast *ligga*-frastyp som kräver formellt subjekt (det +V +NP +PP), t.ex. *det ligger sanning i ngt*. Detta därför att NP:n i dessa fraser är egentligt subjekt, och alltså kan sägas vara ekvivalent med frasens subjekt på ett sätt som liknar de subjektiva predikativen. Man skulle kunna argumentera mot detta genom att hävda att man kan parafrasera *det ligger sanning i ngt* med *sanning ligger i ngt*, och därmed skulle det, åtminstone i formell mening enligt den modell som diskuteras här, vara fråga om spatial, eller möjligen situationell belägenhet. Jag tycker att resonemanget om kroppslighet ovan talar emot en sådan analys; här är det inte fråga om att t.ex. *sanning* är beläget någonstans i fysisk mening, inte heller är *sanning* beläget i en viss omständighet. Snarare har vi att göra med just ett allmänt varande, något *är* sant. (Man kan naturligtvis diskutera detta ytterligare och mer ingående, bl.a. om det kanske vore bättre att sortera denna frastyp i en egen grupp, men jag tänker inte uppehålla mig vid detta här.)

Konstruktionssätten i den fjärde gruppen är V+adj/+NP[+PP] och den subjektivt predikativa/egentligt subjektiva funktionen är naturligtvis en förutsättning här, d.v.s. helt obligatorisk, medan förekommande adverbial är optionella (i ovan nämnda bemärkelse).

Ovanstående beskriver alltså en grundbetydelse (1) och tre grader av utvidgad betydelse (2, 3, och 4). Ordningen hos dessa

fyra betydelser kan man betrakta som en skala av abstraktionsgrad som återspeglas på olika nivåer:

SEMANTISK NIVÅ:			
+	←	LEXIKALT INNEHÅLL	→ -
KROPPSLIGHET:			
+	←	→	-
FUNKTIONELL NIVÅ:			
POSITIONELL	>	SPATIAL	>
BELÄGENHET		BELÄGENHET	>
		BELÄGENHET	>
			ALLMÄNT
			VARANDE
STRUKTURELL NIVÅ:			
V[+adv/PP]		V +PP	
		V+adv	
		V[+NP]+PP	
			V+adj
			V+NP PP]

Ju längre till vänster i ordningen ovan, desto mer konkret: mer lexikalt innehåll, mer kroppsligt, mer specifik funktion och färre och lättare obligatoriska argument. Ju längre till höger, desto mer abstrakt: mindre lexikalt innehåll, bortom kroppslighet, mindre specifik funktion, fler möjliga och tyngre obligatoriska argument.

Man kan också se att längs den här skalan "rör sig" de lexikaliserade metaforerna (om de rör sig) åt höger; den bokstavliga betydelsen av ett metaforiskt uttryck finns alltid i samma grupp eller till vänster om den metaforiska användningen. Metaforer återfinns inom alla grupperna, men de allra flesta placerar sig i den grupp som beskriver situationell belägenhet.

3.2. Överförda betydelser

Det jag här kallar överförda betydelser omtalas ibland som metaforiska betydelser. Det är alltså fråga om att ord "adopterar" till en helt annan innebörd än den grundläggande via de bildliga betydelser de får ge språklig dräkt åt i lexikaliserade metaforiska

fraser. I SKO arbetar vi efter principen att varje lexikaliserad fras (d.v.s. alla fraser och uttryck som inte är rena argumentstrukturbeskrivningar eller öppna kollokationer) huvudsakligen behandlas i den artikel som rör frasens huvudord. Fraserna *ligga på latsidan* respektive *ligga ngn till last* behandlas alltså huvudsakligen i artiklarna *latsida* respektive *last*. De ska även nämnas någonstans i artikeln *ligga*, men bara för att hänvisas till respektive huvudordartikel.

Detta innebär inte att vi inte godkänner några som helst överförda betydelser som egna polysemer, men lite tillspetsat blir effekten att en överförd betydelse kräver en produktiv argumentstruktur för att räknas som en polysem¹. Med produktiv menar jag att de argument som omger ett verb inte kräver ett visst lexikalt innehåll för att verbet ska ha en viss innebörd. Detta krav kan ha en mjukare och en hårdare tolkning.

Med den mjukare tolkningen räknar man substantiv, adjektiv och adverb som de lexikalt bärande ordklasserna, och så kan man använda det för att skilja mellan polysemer och slutna kollokationer. Härigenom klassas exempelvis *ligga på halster*, vars argument närmast dignar av lexikalt innehåll, som en sluten kollokation som ska hänvisas till artikeln *halster*, och så sker förslagsvis inom ramen för den polysem vi hittills definierat som 'situationell belägenhet'. Mot detta kan ställas *ligga på ngt*, vars argument alltså inte kräver ett visst lexikalt innehåll för att verbet ska ha den vissa innebörd, 'inte ge ifrån sig, tjuvhålla', som ju avsevärt skiljer sig från grundbetydelsen hos verbet *ligga*. Därmed kan man betrakta *ligga på ngt* som en egen polysem av verbet *ligga*. Detsamma gäller fraserna *ligga med ngn* och *ligga på ngn*.

Med den hårdare tolkningen skulle man räkna även prepositioner som lexikalt bemängda. Kravet skulle då göra skillnad mellan konstruktioner vars formalisering förutsätter en specifik preposition, t.ex. *ligga på ngt*, och konstruktioner vars argument kan utgöras av exempelvis en PP med ospecificerad preposition,

¹ Detta är inte en uttalad hållning inom SKO-projektet som sådant, utan en del av det teoretiska resonemang som förs i denna framställning.

t.ex. *ligga* +(ospec.)sättsadvl i bemärkelsen 'för tillfället inte utnyttjas eller behandlas', som det formuleras i t.ex. SOB/NEO (4), kunna accepteras (om man anser att det är en adekvat tolkning av betydelsen). Detta därför att man kan hävda att *på* i *ligga på ngt* bär på så mycket lexikal information att det inte finns någon annan preposition som kan ackompanjera verbet med bibehållen betydelse, och i så fall är det inte verbet som ensamt står för den lexikala informationen. I stället skulle frasen kunna beskrivas som en bildlig, eller metaforisk användning, av t.ex. den polysem som uttrycker 'spatial belägenhet'. Detsamma skulle gälla fraserna *ligga med ngn* och *ligga på ngn*.

En uppjukad variant av denna hårdare tolkning skulle kunna medge en PP som kan varieras, om än med ett (väldigt) begränsat antal alternativ. Därigenom skulle *ligga med/hos ngn* kunna passera som egen polysem, men lämna *ligga på ngn* och *ligga på ngt* utanför.

4. Systematiseringen och dess effekter för belägenhetsverben i SKO

I det föregående har jag resonerat kring ett sätt att avgränsa och systematisera användningen av betydelsemoment, eller polysemer, för beskrivningen av belägenhetsverben i SKO. Jag har utgått från en skillnad mellan det jag menar med utvidgade respektive överförda betydelser hos dessa verb. De utvidgade betydelserna har jag försökt isolera med hjälp av argumentens funktion. Syntaktisk funktion visade sig vara ett otillräckligt verktyg, så verbets grad av kroppslighet fick komma till som en ytterligare dimension för att komma fram till grader av betydelseutvidgning. Verbets grundläggande betydelse tillsammans med graderna av utvidgad användning av densamma bildar en sorts primär struktur som bl.a. återspeglar abstraktionsgrad. Dessa formerar de fyra första betydelsemomenten, polysemerna, hos belägenhetsverben. (Jag har, som sagt, koncentrerat mig på att beskriva verbet *ligga* i den här framställningen; jag hoppas återkomma framöver med en samlad beskrivning av de tre belägen-

hetsverben och den reguljära polysemi (jfr Malmberg:1988) som kan sägas råda dem emellan avseende de utvidgade betydelse(rna).)

UTVIDGAD BETYDELSE		ÖVERFÖRD BETYDELSE				
- abstraktionsgrad + kroppslighet	POSITIONELL BELÄGENHET	⇒	(ett femte moment')	(ett sjätte moment')	(ett sjunde moment')	(ett åttonde moment')
	SPATIAL BELÄGENHET	⇒	(ett femte moment'')			
	SITUATIONELL BELÄGENHET	⇒	(ett femte moment''')			
	ALLMÄNT VARANDE	⇒	(ett femte moment''''')			

Ur vart och ett av dessa betydelsemoment kan man tänka sig avknoppning av ytterligare polysemer med överförd betydelse av verbet. För att göra en formell skillnad mellan slutna kollokationer och "faktiska" polysemer av verbet, har jag för polysemer med överförd betydelse formulerat ett krav på produktiv argumentstruktur. Detta krav kan ges en mjuk eller en hård tolkning. Med den mjuka tolkningen accepterar man *ligga på ngt* som en egen polysem, men inte t.ex. den betydelse som följer av uttrycket *ligga på halster*. Med den hårda tolkningen accepterar man inte heller *ligga på ngt* som egen polysem, däremot skulle *ligga* [+sättsadvl] i bemärkelsen 'för tillfället inte utnyttjas eller behandlas' kunna accepteras. Jag formulerade också en uppmjukad variant av denna hårdare tolkning som släpper igenom *ligga med ngn* eftersom prepositionen kan varieras, om än i ytterligt begränsad omfattning (*med/hos*), vilket inte alls förekommer hos uttrycken *ligga på ngn* och *ligga på ngt*.

I mitt arbete med belägenhetsverben i SKO lutar jag i skrivande stund åt den uppmjukade hårda tolkningen av kravet på polysemer med överförda betydelse(r). Därmed ser verbet *ligga* för närvarande ut att få följande betydelsemoment:

- (1) vara belägen i vågrätt position
- (2) vara belägen på viss plats
- (3) vara belägen i viss situation el. omständighet
- (4) vara
- (5) ha sexuellt umgänge

Jag vill understryka att detta är en preliminär indelning och att jag säkert kommer att ändra mig flera gånger. Men man måste ju ändå resonera kring det hela. Kanske är det t.ex. inte rimligt att i en ordbok följa en teoretisk ram av struktur och funktion på det sätt som diskuterats här. Bl.a. kan man fråga sig hur intuitivt det är för en ordboksanvändare att *ligga* i betydelsen 'ha gått och lagt sig för natten' presenteras i betydelsemoment (1), *ligga i sängen* i moment (2) och *ligga sömnlös* i moment (4). Kanske vore det i det avseendet mer behändigt att försöka sig på en systematiskt konceptuell sortering av fraserna? Eller kan man tänka sig någon ytterligare möjlighet till lösning? Det får framtida funderande, av mig och andra, avgöra.

Litteratur

A. ORDBÖCKER

Bonniers svenska ordbok. 1994. Bonnier Alba.

LEXIN. 1986. Esselte Studium AB.

Nationalencyklopedins ordbok. 1996. Språkdata och Bokförlaget Bra Böcker AB.

Ord för ord. 1960. Norstedts.

Svensk handordbok. 1966. Norstedts.

Svensk ordbok. 1986. Språkdata och Esselte Studium AB.

B. ANNAN LITTERATUR

Clausén, Ulla. 2001. "Funktion och attityd i Svensk konstruktionsordbok" (denna volym s. 80–93).

- Ekberg, Lena. 1989. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. Studentlitteratur, Lund.
- Malmgren, Sven-Göran. 1988. "On Regular Polysemy in Swedish." *Studies in Computer-aided Lexicon*, 179–200. Stockholm.
- Malmgren, Sven-Göran. 1992. "Om behandlingen av polysema ord i enspråkiga ordböcker." I: *Nordiske Studier i Leksikografi*. Nordisk Forening for Leksikografi, Oslo.
- Malmgren, Sven-Göran. 1994. *Svensk Lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och databaser*. Studentlitteratur, Lund.
- Svensén, Bo. 1987. *Handbok i svensk lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Esselte Studium/Tekniska Nomenklaturcentralen, Stockholm.

Appendix

Betydelsemoment hos verbet *ligga* enligt ...

Svensk handordbok

I om person el. djur (befinna sig i horisontalläge) **1**) sova, övernatta; vara sängliggande sjuk; vara lat, lata sig **2**) i uttr. ha samlag med **3**) om avliden **4**) oeg. **5**) om fågel **6**) med prep. i vara i verksamhet (med)

II om föremål i horisontalläge o.d. **1**) – **2**) om vapen, redskap o.d. **3**) om fordon **4**) sjö. i uttr. för djupgående **5**) kortsp. om utspelat kort icke tagas upp för att ersättas med annat kort **6**) förbli oanvänd el. osåld o.d.; förvaras, vara placerad **7**) i uttr. för att ngt störtat samman o.d. **8**) om is täcka ett vattendrag; om sjö vara isbelagd, tillfrusen **9**) i uttr.

III bildl. **1**) i uttr. ha ngt till låns el. under behandling; dröja med att lämna ifrån sig ngt **2**) vara under behandling, vänta på avgörande **3**) i uttr. lämna ngt åt sitt öde, försumma **4**) tynga trycka på ngt; om andligt tryck, arbetsbörda o.d. **5**) i uttr. det är viktigt, betydelsefullt **6**) i uttr. utgöra grundvalen för

IV– **1**) utbreda sig, utsträcka sig, vara belägen; vara riktad el. vänd på visst sätt; vetta åt visst håll **2**) bildl. vara beskaffad, befinna

sig i visst läge **3**) om ljussken, mörker o.d. som är utbrett över el. inhöljer ngt; äv. om landskap o.d. som utbreder sig framför en **4**) i vissa uttr. är tydligt; vara uppenbar; är övergiven **5**) i uttr. utgöra en fortsättning av; äv. bildl. överensstämma med, passa ihop med **6**) sjö. ha visst läge, hålla viss kurs **7**) om vinden, solen o.d. träffa, falla **8**) bildl., i uttr. angivande anlag, lämplighet o.d.

V – **1**) uppehålla sig, vistas; vara förlagd, vara borta el. ute någonstans **2**) om fartyg vara förankrad el. förtöjd **3**) i uttr. **4**) i uttr.

VI med allmänt lokalisering innebörd **1**) ha sin plats, befinna sig vara; är ett släktdrag **2**) i sht sport. inta en viss plats **3**) i uttr. **4**) i uttr. är föremål för ngn's tankar el. omsorger **5**) i sht hand. befinna sig högt, lågt osv. på prisskalan; stå i viss kurs

VII – **1**) vara sysselsatt med, hålla på med, vara invecklad i; anstränga sig, vara ivrigt sysselsatt; sport. träna; ägna sig åt försvarsspel **2**) fackspr., i uttr. hålla på att lastas, lossas

VIII i sht lant., i uttr. som anger att ett jordstykke icke odlas el. att det brukas på ett visst angivet sätt **IX** fackspr. **1**) tillhöra samma byalag som; brukas tillsammans med

Ord för ord

1) vara l. ligga utsträckt; vara sängliggande, (skämts.); (bildl.) vila l. ruva l. utbre(da) sig (över) **2**) vistas, uppehålla sig, befinna sig, hålla sig l. löpa l. springa l. åka, köra (bakom l. efter resp. före); vara förlagd, vara stationerad; (sjö.) vara förankrad, vara förtöjd; vara belägen, sträcka sig, utbreda sig, vetta **3**) ha sin plats, förvaras **4**) 'falla' l. 'lägga sig' (i veck l. bucklor); **5**) (om höna) ligga på ägg, ruva; (om säd) ligga l. vara nedslagen (av regn); (om sjö) vara isbelagd l. tillfrusen

LEXIN

vara i vågrätt läge, vila; vara placerad försvagat finnas

Bonniers svenska ordbok

vara, befinna sig, eg. i vågrätt läge; vara belägen; (friare el. bildl. i många fall)

Svensk ordbok / Nationalencyklopedins ordbok

1) vila med den största ytan mot underlaget om varelse eller föremål
2) vara belägen i visst område e.d. **3)** uppehålla sig på viss plats; ofta med antytt syfte **4)** för tillfället inte utnyttjas eller behandlas **5)** med prep. **på** avvakta med att behandla ngt ärende e.d. **6)** med prep. **i** vara i verksamhet (med)